

GUILLEM DE TORROELLA

LA FAULA

Versió de Lola Badia

EDITORIAL BARCINO · TAST DE CLÀSSICS

GUILLEM DE TORROELLA

LA FAULA

Versió de Lola Badia

EDITORIAL BARCINO · TAST DE CLÀSSICS

www.editorialbarcino.cat

Aquesta edició ha rebut un ajut de:

TAST DE CLÀSSICS, 18

Primera edició: setembre de 2020

© de l'adaptació, de la introducció i dels comentaris,
Lola Badia, 2020

Reservats tots els drets d'aquesta edició:

EDITORIAL BARCINO, SA

Via Augusta, 252-260, 5è. 08017 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

Edició núm. 865

Disseny de coberta: Duró Studio

Il·lustració de coberta: iStockphoto

Correcció de proves: Guillem Cunill

Preimpresió: Tono Cristòfol

Impressió: Gràfiques Ortells, SL

Dipòsit legal: B 12715-2020

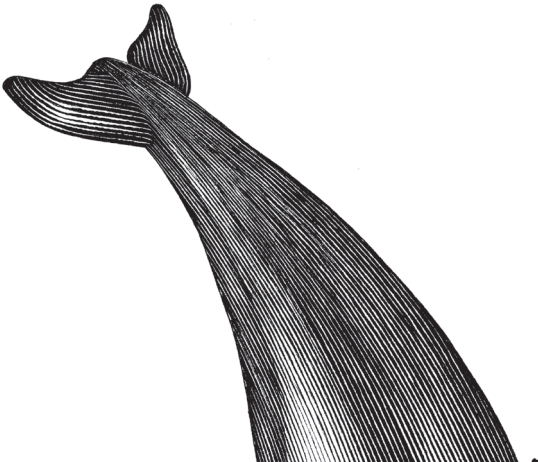
ISBN: 978-84-7226-851-7

ÍNDEX

Introducció. <i>La faula</i> de Guillem de Torroella, un conte d'autor.....	7
<i>La faula</i>	13
<i>La faula</i> de Guillem de Torroella, un conte d'èxit.....	47
La història del rei Artús i la matèria de Bretanya.....	51
La matèria de Bretanya i la literatura catalana	58
L'arquitectura i els materials de construcció de <i>La faula</i>.....	63
La llengua i els manuscrits de <i>La faula</i>	81
Per saber-ne més. Bibliografia	91

INTRODUCCIÓ

*LA FAULA DE GUILLEM DE TORROELLA,
UN CONTE D'AUTOR*

Per a un lector dels nostres dies *La faula* de Guillem de Torroella, un escuder mallorquí documentat entre 1348 i 1375, és un conte d'autor, d'un autor medieval de qui tenim la sort de saber el nom i el llinatge. *La faula* és l'única obra seva coneguda i llegint-la ens adonem que Guillem era devot d'un univers de ficció complex, tan potent, tan present i tan actiu a la memòria, que embolcalla i supera la realitat, fins al punt que l'escriptor no té més remei que ficar-s'hi ell mateix, entrar-hi, fer-ne part. És l'univers de la matèria de Bretanya, que al segle XIV venia a ser com una saga cinematogràfica d'èxit majoritari, que havia generat un esclat descontrolat de seqüeles, *spin-offs* i reescriptures. Torroella mostra un gran respecte per la literalitat dels seus textos de referència i es presenta com el defensor d'uns principis ètics i polítics

assumits des de feia un parell de segles per la propaganda oficial de la casa de Barcelona: la cortesia, el mèrit i el valor, que tenen com a emblema la fabulosa cort del rei Artús.

Torroella treballa com ho podria fer un escriptor actual apassionat per l'univers fantàstic de J. R. R. Tolkien. Després de llegir-se de dalt a baix *El Senyor del Anells*, *El Silmaril·lion* i l'incabable degoteig d'inèdits exhumats per Christopher Tolkien entre els papers de son pare, necessita continuar immers en el referent literari que l'ha embruixat. No hi ha com empescar-se la manera de visitar les Terres d'Arda, que no moren, per conversar amb Gàndalf i Élrond. Un cop allí es fa inevitable comentar el descrèdit en què han caigut els valors que Tolkien exaltava, oblidats i escarnits en el món contemporani de la postveritat i el mercantilisme. Què se n'ha fet d'aquella qualitat que Sam Gamgí descobreix en el cabdill Fàramir, quan renuncia a l'anell de poder seduït pel valor de Frodo Saquet, tan indefens, tan fràgil però tan ferm, camí de Mórdor amb la seva feixuga càrrega?

A *La faula* Guillem de Torroella s'entrevista ni més ni menys que amb el rei Artús en persona, el senyor de Camelot, l'amo del regne de Logres, que va netejar la Bretanya de bàrbars invasors i va doblegar fins i tot l'emperador de Roma. Un rei justicier, que es va saber envoltar dels millors cavallers del món, els més destacats per valentia, cortesia i qualitat moral i

guerrera. En el seu regnat s'imposava la gentilesa i la justícia, i va triomfar anys i panys fins que les llavors malignes de l'enveja i la ira van soscar la harmonia i la confiança mútua dels cavallers de la taula rodona que havien sobreviscut a la qüestió del sant graal. La caiguda va ser radical i terrible i no va respectar cap dels actors del drama. Això és el que Guillem de Torroella, escuder de Mallorca, havia llegit a la novel·la anònima en prosa francesa del segle XIII, *La mort del rei Artús*. De tota manera, a la cort catalana del rei Pere III el Cerimoniós als anys setanta del segle XIV, a Barcelona, a València i a Mallorca es continuava parlant d'un fantàstic retorn del rei derrotat i de la consegüent recuperació del seu regne no menys fantàstic: se'n deia «l'esperança bretona», i sovint l'expressió designava reivindicacions polítiques concretes destinades al fracàs, i fins s'usava com a terme d'escarni. Esperar el retorn del rei Artús era com esperar la setmana dels tres dijous. El pretext de *La faula* de Guillem de Torroella és esbrinar què hi ha de cert en l'esperança bretona d'acord amb la màxima autoritat en la matèria, és a dir el monarca que, ferit de mort a la batalla de Salisbury o Camlaan, algú va veure pujar a una nau misteriosa rescatat per la seva germana, la fada Morgana.

La prosa catalana de la versió que ofereix el present volum no ens ha d'enganyar. *La faula* és escrita en apariats occitans de vuit síl·labes amb l'excepció dels

parlaments dels personatges de ficció de l'Illa Encantada, que s'expressen en octosíl·labs francesos: l'occità i el francès dominaven la literatura d'entreteniment al segle XIV. L'occità era obligatori quan s'escrivia en vers; el català feia cent anys que estava ben instal·lat en la prosa i fins i tot servia per facilitar l'accés dels devots catalans de la matèria de Bretanya a l'univers dels seus ídols a través de traduccions.

A banda de la traducció en prosa catalana, en aquest volum també hi trobareu una mostra del text original i un aparat de comentaris que esperem que serveixin per enriquir i complementar la lectura d'una obra que va fascinar els lectors del segle XIV.

LA FAULA

[1] Us vull contar una aventura que vaig tenir no fa gaire, com veureu tot seguit. Va ser el matí de Sant Joan, el temps era clar i l'oratge net, i jo, que era a la vall de Sóller, pel goig que feia la verdor de l'estiu, vaig anar cavalcant tot sol cap a la vora del mar, al port de Santa Caterina. El moment era màgic i vaig fer trescar camps a través el meu cavall, que era un bon destreter. La bèstia era molt àgil girant a dreta i esquerra i, com que el coneixia bé, em va venir de gust que s'esbravés. Però hi ha capricis que acaben sent poc assenyats i el vaig fer córrer amb tant de braó que es va posar a suar. Aleshores, per donar-li gust, vaig desmuntar, el vaig agafar per les regnes i el vaig portar a tocar de l'aigua, que sabia que d'aquesta manera els cavalls s'apaivaguen.

I vet aquí que, quan vaig voler muntar de nou per tornar-me'n, em crida l'atenció dintre del mar, no

gaire lluny de la costa, tot just al trencant de les onades, un peixarro molt gros, com una roca arrodonida. Era ben bé com una balena que estigués encallada a la sorra, immòbil, igual que un escull. Al capdamunt hi havia un papagai magnífic, amb les plomes acabades de mudar. En veure'l em vaig quedar bocabadat, perquè prou que sabia que es crien molt lluny, a l'altre costat del mar. Convençut que el papagai era al cim d'un escull, em vaig afanyar a muntar dalt del cavall:

—Som-hi —vaig dir-me—, que encara que acabi tot xop, vull atrapar aquest papagai.

M'hi vaig acostar cavalcant i vaig desmuntar damunt del peixarro. Però, és el destí que ho volia, la broca de l'esperó va quedar enganxada entre el dors i el costat de la balena. Em sembla que li va fer molt de mal, perquè des d'aquell instant no va parar quieta. És més, es va llançar mar endins saltant i amb gran empenta, de manera que, contra la meva voluntat, vaig haver de deixar a terra el cavall. I en menys temps del que he trigat a contar-ho, ja em tenia una milla fora de port; el papagai anava volant davant meu a gran velocitat, com si li donessin pressa.

—Senyor Déu meu—vaig exclamar—, no sé pas com se m'ha presentat aquest perill, però Tu que ets Pare i Fill, Déu veritable, i Esperit Sant, et prego que siguis la meua guia i el meu suport, que estic molt espantat. Així com vas alliberar els fills d'Israel de

mans del faraó, allibera'm d'aquest perill cruel; per pietat, fes que no em mori.

Tal com us dic, amb molts sospirs, ple de pensaments negres i d'angúnia, pregava Déu i santa Maria. Arrabassat per la balena, vaig entrar a la mar de Menorca tot deixant a mà dreta Mallorca a la banda d'occident, i em vaig dirigir cap a orient. El papagai volava al davant, tal com us he dit més amunt. Aquell dia el peixarro em va portar tant de tros que vaig perdre la terra de vista, i abans que caigués el vespre ja havia entrat unes cinc-centes milles mar endins. Aleshores el meu espant es doblà quan vaig veure que el sol es ponía, perquè no podia imaginar on em dirigia ni cap a quin indret. I quan va caure la nit negra i fosca, vaig pregar nostre Senyor que em salvés d'aquella aventura tan terrible i espantosa. I així, mentre resava devotament amb cor humil, pregant el Pare totpoderós en qui tots hem de tenir esperança, just al punt de la mitjanit, la balena es va aturar i vaig veure que les onades es trencaven sobre una platja davant meu.

[2] Tan bon punt em vaig veure prop de terra, vaig saltar a la sorra i em vaig allunyar de la balena donant gràcies a Déu, que m'havia tornat a la terra ferma i m'havia salvat de les profunditats del mar, del peix i dels perills de les onades, perquè em pensava que ja estava perdut. No seria capaç de dir, però, si el papagai encara anava al davant o si havia quedat

enrere, que la foscor de la nit no m'ho deixava veure. Després, amb l'ajut de Déu, vaig anar mirant per tots cantons, i al lluny vaig veure un llum clar que feia molta resplendor. Guiant-me per l'esclat vaig arribar tot seguit a aquell indret i vaig inspeccionar de prop la zona de llum: hi havia un arbre, amb una serp que duia al cap un magnífic carboncle lluent. Em va agradar veure la serp perquè el carboncle il·luminava la foscor. En aquell lloc hi havia un prat tot cobert de flors que desprenien unes olors tan agradables que em van causar un plaer molt gran. En canvi, no sabia dir-vos de quina espècie era aquell arbre, que produïa uns fruits que més aviat semblaven unes taronges. Si us contava totes les propietats dels fruits en qüestió, crec que us semblaria que us vull prendre el pèl. Si ara mateix us venia a la memòria alguna menja de molta finor i delicadesa, el fruit aquell tindria ben bé aquell gust que hauríeu pensat. I jo, que havia dejunat tot el dia anterior, tenia tanta gana que vaig menjar-ne, de fruits. No us podria explicar com eren de bons, que no crec que un faisà ni un capó siguin una menja tan exquisida.

Al costat de l'arbre hi havia una pica feta per art de màgia; era de pedra marbre, entallada amb tant d'artifici que no n'havia vista cap de tan ben treballada i feta de manera més harmoniosa. I tenia la particularitat que sempre era plena d'aigua clara, que no creixia ni minvava, sinó que es mantenia igual. Després de menjar els fruits vaig beure l'aigua que em va venir

de gust: mai cap vi ni cap beguda amb espècies no m'havia agradat tant. I, per això, fos qui fos el qui va dir que algun cop s'aconsegueix un bé creient que era un mal, va dir una gran veritat.

—Senyor Déu meu—vaig exclamar—, ara sí que crec que només Tu tens un poder infinit: que després de la pena m'has donat l'alegria, i el goig després de l'angoixa, perquè ara he trobat plenament tot el que necessitava. Tant de bo hi hagués per aquí algú que em sabés dir el nom d'aquest lloc!

En aquell instant la serp es va moure una mica i va començar a parlar en llengua francesa:

—Guillem, no has vingut aquí per la teva voluntat, però te n'has sortit prou bé, com podràs anar comprovant. Et faig saber que ara et trobes a l'Illa Encantada, on resideixen la fada Morgana i monsenyor el rei Artús.

Després va callar, no va dir ni un mot més i tot d'una va desaparèixer. I jo, que m'havia espantat una mica quan la serp es va posar a parlar, perquè no és gens natural que les serps parlin, em vaig quedar tot sorprès. Rumiant, però, les coses que la serp havia dit amb tanta gràcia, em van quedar gravades al fons del cor i em vaig posar d'allò més content per la notícia. El que em semblava més admirable de tot el que havia sentit era que la serp hagués parlat tan bé en francès. En canvi, em va desplaure que marxés tan aviat sense donar-me més explicacions.

LA FAULA DE
GUILLEM DE TORROELLA,
UN CONTE D'ÈXIT

La faula va ser un conte d'èxit; ho sabem no només perquè es troba en tots els reculls que han conservat la narrativa occitanocatalana, sinó també perquè esdevingué el punt de partida d'altres creacions literàries d'àmbit català, incloent-hi un curiós episodi del *Tirant lo Blanc*.

La faula és l'única obra coneguda de Guillem de Torroella, i és deutora d'un univers de ficció potentíssim de què parlarem de seguida. Però qui era Guillem de Torroella?

La família Torroella, que està documentada a Mallorca des de l'ocupació catalana de Jaume I, era d'origen empordanès i tenia propietats a Sóller. Se saben molt poques coses de Guillem: que era fill de Pere de Torroella i que va néixer després de 1348. S'ha conservat

el seu testament, datat a Mallorca el 1373, amb un codicil de 1375. El fet que Guillem s'anomeni ell mateix escuder, la data aproximada del seu naixement i l'esment de *La faula* en un inventari de llibres datat han suggerit que l'obra degué ser escrita una mica abans de 1374.

La dinastia privativa del regne de Mallorca va acabar de forma tràgica a la batalla de Lluçmajor el 1349. En aquesta data Jaume III de Mallorca va morir lluitant contra les tropes del seu cosí, Pere el Cerimoniós, rei d'Aragó, que des d'aleshores es va apoderar de la seva herència. El fill de Jaume III, que mai no va ser Jaume IV de Mallorca, mentre va viure es va escarrassar en va per recuperar els seus drets. La dinastia privativa de Mallorca s'havia iniciat a la mort de Jaume I. El seu fill, Jaume II de Mallorca, va regnar entre 1276 i 1311 (amb una interrupció entre 1285 i 1291, en què Jaume II d'Aragó va ocupar l'illa arran de la guerra amb França). Sanç, fill de l'anterior, va regnar entre 1311 i 1324. El seu nebot, Jaume III, el va succeir. Els primers decennis del XIV són l'època més brillant de la Mallorca medieval.

Existeixen tradicions mallorquines ben documentades que estableixen contactes entre els Torroella i el record de la dinastia privativa mallorquina, però no s'ha pogut localitzar cap connexió contemporània amb el conte de Guillem. La relació de Mallorca amb un rei Artús destronat, doncs, és un estímul literari

perquè *La faula* és un poema narratiu d'intenció políticomoral, com la *Faula del rossinyol* de Cerverí de Girona, *La visió* de Bernat de So, el *Llibre de Fortuna e Prudència* de Bernat Metge i les *Cobles de la divisió del regne de Mallorca* d'Anselm Turmeda. Un mallorquí, si a més és un escuder cortès i honrat, està particularment ben dotat per comprendre el cas del rei Artús exiliat per sempre més a l'Illa Encantada, portar-li consolació i retornar amb un missatge sobre la corrupció dels costums cavallerescos per culpa de l'avarícia dels poderosos. Guillem fa que Morgana el triï perquè té aquestes condicions. L'èxit de *La faula*, d'altra banda, indica que no va ser llegida com un text subversiu criptopolític. Els suggeriments són tan ambigus, que, volent-ho, fins i tot es podria interpretar com a filocatalana. Artús diu clarament que no desitja que els seus súbdits l'esperin i que és per això que la gent ha de creure que el seu cos jau en una tomba. Una negació tan clara de l'esperança bretona es deixa llegir com a favorable als interessos de Pere el Cerimoniós.

LA HISTÒRIA DEL REI ARTÚS I LA MATÈRIA DE BRETANYA

Tot va començar amb un monjo gal·lès que freqüentava la Universitat d'Oxford, Godofred de Monmouth,

L'ARQUITECTURA I ELS MATERIALS
DE CONSTRUCCIÓ DE *LA FAULA*

Llegint *La faula* en prosa catalana actual es poden anar resseguint alguns dels recursos que l'autor va reelaborar a partir de la matèria de Bretanya i d'altres suggeriments de la tradició culta medieval o del folklore. Els onze apartats de la traducció corresponen als versos de l'original que es van indicant.

I (vv. 1-101) [UN PAPAGAI I UNA BALENA RAPTEN
GUILLEM]

El rapte de l'escuder Guillem de Torroella s'esdevé al port de Santa Caterina, prop de Sóller, a l'illa de Mallorca; la documentació d'arxiu confirma la versemblança de la situació. El matí de Sant Joan és un moment de plenitud natural, associat al solstici d'estiu, que en el folklore es tenyeix de connotacions màgiques

positives. També s'hi celebra la festa litúrgica del precursor de Jesús que, segons els evangelis, batejava els creients a les aigües del Jordà com a promesa de vida perdurable. L'autor disposa d'un fogós cavall de combat, que a l'edat mitjana se'n deia un *destrer*, una bèstia nerviosa, avesada als perills i a la cursa. L'exordi d'un text que es diu *La faula* i que descriu una sufocant cavalcada matinal a ple sol recorda l'inici de la *Faula del rossinyol* de Cerverí de Girona, en què al narrador li cal desmuntar prop d'un rierol per refer-se de la calor, abans d'entrar en contacte amb uns ocells parladors sota d'una pomera, i acabar debatent qüestions d'ètica política. Els papagais, com el que actua de reclam perquè Guillem pugi a la balena, eren aus exòtiques d'origen africà, que la gent benestant de la Corona d'Aragó al segle XIV adquirien a preus elevats com a animals de companyia. Un papagai podia ser un regal exquisit per a una dama i els metges els recomanaven amb funcions terapèutiques. L'esperó enganxat a l'esquena de la balena impedeix que Guillem en baixi quan aquesta es posa en marxa, i alhora l'empeny mar endins. La descripció del rumb i del temps vol ser precisa: la balena passa per davant de Menorca en direcció a orient; mentre Guillem ens explica el fet, ja ha recorregut una milla. L'arribada a la platja ignota es produeix en plena fosca.

El realisme deliberat de l'exordi contrasta amb el salt a l'univers màgic del viatge meravellós. La tradició

medieval de viatges meravellosos comença amb els dels monjos irlandesos dels segles XI i XII —per exemple el sant Brandà, que té versió catalana—, i prosperen als lais narratius del XII i a la novel·la en prosa del XIII. Naus sense mariners transporten màgicament enamorats a la recerca de l'estimada, com ara Guigemar al lai homònim de Maria de França, o cavallers predestinats, com ara Perceval a *La qüesta del sant graal*. Torroella hibrida aquest motiu de la tradició literària amb el de l'animal-guia del folklore (la balena i el papagai), també present a la narrativa romànica. Els suggeriments es multipliquen si pensem en el cetaci bíblic que va engolir i vomitar Jonàs, en l'illa-balena de les *Mil i una nits* o en la que apareix al *Viatge de sant Brandà*.

II (vv. 102-224) [L'ARRIBADA A L'ILLA ENCANTADA]

El narrador s'encomana a Déu repetidament i no oblidada la pregària d'acció de gràcies abans de començar l'aventura. *La faula* és escrita des de convencions cristianes arrelades en el comportament quotidià, que afecten també els personatges de ficció, sempre respectuosos amb el poder de Déu omnipotent. El llum que atreu un viatger cap a la solució d'un enigma és un motiu folklòric conegut. El carboncle que ilumina les tenebres al cap de la serp respon a una creença del món antic que atribueix fosforescència a

**LA LENGUA I ELS MANUSCRITS
DE LA FAULA**

1 Una aventura us vull *contar*
2 que m'esdevingué *encara* no fa gaire,
3 així com podreu *oir tot seguit*.
4 Va ser el matí de Sant Joan,
5 que el temps fou clar i l'atmosfera pura,
6 i *jo*, pel *goig* de la *verdor*,
7 *vaig cavalcar* sol *cap a* la marina
8 al port de Santa Caterina,
9 que en la vall de Sóller *s'esdevingué*.

Aquests són els primers nou versos de *La faula* adaptats a la grafia del català actual fins on ho permet la llengua dels manuscrits. A l'original, en lloc d'«Una aventura us», hi diu «unaventurans», amb «us» escrit com un sis apaisat; no hi ha cap accent i, en lloc de «vall», hi diu «vayll». Els punts volats de «Ço fo·l» i

«que·l» indiquen que si apliquéssim les convencions actuals faríem emergir formes de l'article «el» o «lo» que malmetrien el recompte de síl·labes i la gramàtica antiga. Si haguéssim corregit «anan» per «enan», que és la paraula occitana correcta, no hauríem posat en evidència un error de la versió original. En occità «enan» vol dir «tot seguit» i escriure-ho amb «a» i no amb «e» significa que el copista parlava català oriental i quan escrivia neutralitzava tant les vocals del català com les de l'occità. Tots els manuscrits que han conservat la narrativa en vers del segle XIV introdueixen grafies catalanes en el textos occitans que copien i de vegades fins i tot catalanitzen la gramàtica i el lèxic. En aquests nou versos les catalanitzacions dels copistes només afecten la grafia. Les paraules en cursiva són formes occitanes. De les que són en lletra rodona, n'hi ha que pertanyen al català medieval, com ara «m'avenc», del verb «avenir», que ara ni es conjuga d'aquesta manera, ja que es diria «m'avingué», ni es fa servir per dir «m'esdevingué», tal com s'ha traduït al costat. En català el terme occità «retraire» correspon a «retreure», però aquí vol dir «contar». Al vers 6 el pronom de primera persona «eu» és una forma morfològica que en català és «jo», i al vers 7 «cavalquei» és el perfet occità del verb «cavalcar», que en català seria «cavalquí» en la forma sintètica medieval.

La faula està copiada en quatre manuscrits. La versió completa es troba al *Cançoner Vega-Aguiló*, conser-